

Βιοηθικά προβλήματα στις επιστήμες της ζωής

Πλακιάς Ρεθύμνου

Παρασκευή, 24- Κυριακή 26 Σεπτεμβρίου 2010

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ – ABSTRACTS

Κατερίνα Ασπραδάκη

«ΒΙΟΗΘΙΚΗ», ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗ ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΣΤΗ ΣΤΟΜΑΤΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΥΓΕΙΑΣ

Η συγκατάθεση ύστερα από ενημέρωση συνιστά θέμα ευρύτατου προβληματισμού στη βιοηθική. Στην παρούσα ανακοίνωση ο προβληματισμός επικεντρώνεται σε ζητήματα στοματικής φροντίδας υγείας. Ειδικότερα γίνεται αναφορά στην περίπτωση της τεχνητής φθορίωσης του πόσιμου ύδατος της κοινότητας ως μέτρο προαγωγής της Δημόσιας Στοματικής Υγείας, με βάση την Έκθεση του Nuffield Council on Bioethics (2007) για ηθικά ζητήματα που ανακύπτουν στη Δημόσια Υγεία. Έμφαση δίνεται σε θέματα διαδικαστικής δικαιοσύνης, όπως αυτά διατυπώνονται στην Έκθεση και στη συνάφειά τους με τη συγκατάθεση ύστερα από ενημέρωση των πολιτών στο μέτρο της τεχνητής φθορίωσης του πόσιμου ύδατος της κοινότητας. Υπό το πρίσμα αυτό, διατυπώνονται προβληματισμοί για ηθικοπολιτικά ζητήματα αυτονομίας και πατερναλισμού στη στοματική φροντίδα υγείας, με αφορμή το συζητούμενο στην Έκθεση "stewardship model" στα προγράμματα Δημόσιας Υγείας.

Informed consent is widely discussed in bioethics. This presentation particularly focuses on oral healthcare issues. The case of community water fluoridation as a measure for public oral health promotion is discussed with special reference to "Public health: ethical issues" Nuffield Council on Bioethics Report (2007). Emphasis is given to procedural justice arrangements in regard to citizens' informed consent. With this end in view, ethical and political problems of autonomy and paternalism in oral healthcare are discussed, by reason of Report's "stewardship model" for public health programmes.

Ευτυχία Αχτσιόγλου

Η δικανική αντιμετώπιση της βιώσιμης ανάπτυξης υπό το φως της σχέσης κοινωνίας –φύσης

Η εργασία αυτή επιχειρεί να εξετάσει τη δικανική αντιμετώπιση υποθέσεων όπου η προστασία του περιβάλλοντος συγκρούεται με θεμελιώδη δικαιώματα, όπως το ατομικό δικαίωμα στην ιδιοκτησία, ή συνταγματικά προβλεπόμενους κρατικούς στόχους, όπως η οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Σ' αυτό το πλαίσιο μελέτης, η προσοχή μας εστιάζεται στη μεθοδολογία που το Δικαστήριο ακολουθεί κατά την οργάνωση του δικανικού συλλογισμού, επιχειρώντας παράλληλα την ανάδειξη των ευρύτερων θεωρητικών παραδοχών που διέπουν τις αποφάσεις. Τούτες οι παραδοχές φέρνουν τελικά στο φως τον τρόπο με τον οποίο το Δικαστήριο προσλαμβάνει τη σχέση μεταξύ φύσης και κοινωνίας.

Πιο αναλυτικά, η περιβαλλοντική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας μπορεί να χωριστεί σε δύο μεγάλες περιόδους. Η πρώτη ξεκινά το 1975, όπου η προστασία του περιβάλλοντος εισήχθη ως αναγνωρισμένη υποχρέωση του κράτους στο Σύνταγμα (άρθρο 24Σ) και ολοκληρώνεται το 1993. Την περίοδο αυτή, σε επίπεδο δικαστικής πρακτικής, οι εν τοις πράγμασι συγκρούσεις ανάμεσα στην περιβαλλοντική προστασία και άλλα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα ή κρατικούς σκοπούς επιλύονταν με κριτήριο την εξυπηρέτηση σκοπού δημοσίου συμφέροντος. Και παρότι τούτη η εξέλιξη και θεμιτή ήταν και αναγκαία για μια ορθολογικότερη διαχείριση των περιβαλλοντικών αγαθών κατά την άσκηση των οικονομικών δραστηριοτήτων, η αναλυτική προσέγγιση της νομολογίας στην εργασία

αυτή καταδεικνύει ότι συχνά το Δικαστήριο οδηγούνται στις ευνοϊκές για το περιβάλλον κρίσεις του, υιοθετώντας μια εκ των προτέρων αμετάβλητη ιεραρχική δομή μεταξύ των εμπλεκόμενων συνταγματικών αξιών. Στην ιεραρχία αυτή η προστασία του περιβάλλοντος θεωρούνταν ως αξιακά υπέρτερη των άλλων αγαθών με τα οποία κάθε φορά αντιπαράτιθονταν.

Από το 1993 το περιεχόμενο του γενικού συμφέροντος καθίσταται περισσότερο συγκεκριμένο και επίκαιρο. Ταυτίζεται με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, η οποία εμφανίζεται συστηματικά πλέον στο δικανικό συλλογισμό. Η βιώσιμη ανάπτυξη ανακηρύσσεται θεμέλιο κάθε κρατικής πολιτικής και αναδεικνύεται για το δικαστή σε οδηγό και κριτήριο ελέγχου (standard) των επιλογών της πολιτικής εξουσίας. Ως κανόνας (norme) συνταγματικής ισχύος, η βιώσιμη ανάπτυξη συνιστά το νομικό και πολιτικό πλαίσιο για την εναρμόνιση τριών επιμέρους συνταγματικά κατοχυρωμένων κρατικών στόχων: της προστασίας του περιβάλλοντος, της κοινωνικής συνοχής και της οικονομικής ανάπτυξης. Ως έννοια εκφράζουσα το μέτρο και την αναζήτηση της ισορροπίας, η βιώσιμη ανάπτυξη δεσμεύει τις πολιτικές και δικαστικές αρχές να προχωρούν σε συγκεκριμένη στάθμιση των κάθε φορά συγκρουόμενων συμφερόντων, όταν συντάσσουν και ελέγχουν αντίστοιχα τις Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Έχοντας, λοιπόν, σε πρώτη φάση υποστηρίξει τη συγκεκριμένη θέαση της βιώσιμης ανάπτυξης, η παρούσα εργασία επιχειρεί να συστηματοποιήσει τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους η μέθοδος της στάθμισης εφαρμόζεται (ή παραλείπεται) από το Δικαστήριο. Στο στάδιο αυτό η προσοχή επικεντρώνεται στο λειτουργικό ρόλο του κρίσιμου όρου (βιώσιμη ανάπτυξη) στο πλαίσιο της ακολουθούμενης μεθοδολογίας.

Η ανάλυση μαρτυρά ότι η εκάστοτε επιλεγόμενη από το Δικαστήριο μέθοδος οργάνωσης του δικανικού συλλογισμού και επίλυσης των σχετικών συγκρούσεων ακολουθεί μάλλον συγκεκριμένες προερμηνευτικές επιλογές επί του περιεχομένου της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης. Οι επιλογές αυτές αποδεικνύεται ότι με τη σειρά τους ανταποκρίνονται σε μια συγκεκριμένη, αν και συχνά μη συνειδητή, συνολική θεώρηση της σχέσης μεταξύ φύσης και κοινωνίας. Η συγκεκριμένη θεώρηση, αντιλαμβάνεται τα αγαθά του φυσικού περιβάλλοντος ως έχοντα εγγενή αξία και την προστασία αυτών ως αυτοσκοπό (οικοκεντρική θεώρηση). Απέναντι σε μια τέτοια θεώρηση, η εν λόγω εργασία παραβάει και υποστηρίζει μια διαλεκτική προσέγγιση της σχέσης φυσικού περιβάλλοντος και κοινωνίας.

THE JURIDICAL TREATMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE LIGHT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN NATURE AND SOCIETY

This study attempts to examine the judicial treatment of cases where protection of the environment collides with fundamental rights, such as the right of the individual to property, or with significant public policy objectives, such as national economic growth. My focus will be on the methodology that is followed by the Court, as well as on the more general theoretical presumptions that underlie its decisions. These presumptions shall finally bring to the fore the way that the Court perceives the relationship between nature and society.

We can easily divide Greek case law on the issue into two large periods. The first one begins in 1975, when environmental protection was for the first time introduced as a state objective in the Greek Constitution (article 24), and ends in 1993. During this period the judicial treatment of conflicts between protection of the environment and other fundamental rights or other public policy goals was premised on the concern of the Court how best to serve public or general interest as a whole. In the first parts of the essay it shall be argued that, although the public interest approach was certainly conducive to a more rational and more protective management of environmental goods, it often led the Court to adopt a problematic legal-theoretical premise: the maxim that conflicting interests can be ranked according to an abstract, immutable, hierarchical structure containing the whole set of constitutional rights, values and goods. Within this set of values, environmental protection was considered to lie over and above all other goods with which it collided.

Since 1993, the content of the public interest has been rendered more concrete. It was now identified with the notion of sustainable development, which has been henceforth permanently present in all the relevant Court's reasoning. Sustainable development was proclaimed to be one among the keystones of all state policies and the main standard for the judicial review of political choices of any kind. Being considered as the content of a norm of constitutional potency, sustainable development forms a legal and political framework in which three important, constitutionally entrenched state objectives are to be reconciled: environmental protection, social cohesion and economic growth. As a notion that expresses moderation and the search of equilibrium, sustainable development binds the political and judicial authorities to proceed to a concrete balancing of interests,

when forming and reviewing the Environmental Impact Assessment. In this regard my study will attempt to provide a categorization of the different ways in which the method of balancing of interests was applied (or not) by the Court. In doing this, I shall focus on the function of the crucial term (sustainable development) in the methodology followed.

The research demonstrates that both the structural premises and the method chosen by the Court when forming its reasoning results from a specific "pre – understanding" of the content of sustainable development. The meanings that are ascribed to the notion prove to be originating from a specific, but often unconscious, approach to the relationship between nature and society. This approach considers the environmental goods to have intrinsic value; therefore, their protection constitutes an end in itself. Against such an approach, this study shall match and support a dialectical approach to the relationship between natural environment and human society.

Φίλιππος Βασιλόγιαννης

DEMOKTESIS KAI RES EXTRA COMMERCIIUM: ΜΙΑ ΚΑΝΤΙΑΝΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟΝ NOZICK

«Ο Locke υποστηρίζει ότι ουδείς δύναται να υποχρεωθεί να εισέλθει στην πολιτική κοινωνία· κάποιος ενδέχεται να παραμείνουν στην ελευθερία της φυσικής καταστάσεως, ακόμη και αν οι πλείστοι επιλέξουν να εξέλθουν από αυτή... Η γεωγραφική περιοχή που καλύπτεται από την προστατευτική ένωση ενδέχεται, λοιπόν, να μοιάζει με μιά φέτα ελβετικού τυριού, τόσο με εσωτερικά όσο και με εξωτερικά όρια.» (Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, σς 54 επ.)

«Τελικώς, καθένας, δίδοντας τον εαυτό του σε όλους, δεν τον δίδει σε κανέναν· εφ' όσον δε κάθε κοινωνός αποκτά επί κάθε άλλου κοινωνού την ίδια εξουσία που χορηγεί σε αυτόν επί του εαυτού του, όλοι αποκομίζουν ένα ισοδύναμο για ό,τι χάνουν..» (Rousseau, *Du contrat Social*, I.6)

«Εφ' όσον το έδαφος αποτελεί την απώτατη και αποκλειστική προϋπόθεση που καθιστά δυνατή την κτήση εξωτερικών πραγμάτων, καθώς και το πρώτο δικαίωμα που δύναται να αποκτηθεί είναι η νομή τέτοιων πραγμάτων, έπεται ότι τέτοια δικαιώματα εκπηγάζουν από τον

κυρίαρχο ως *κύριο του εδάφους*, ή καλύτερα, ως ανώτατη εξουσία της επικράτειας (*dominus territorii*)... Η ανώτατη κυριότητα αποτελεί, ωστόσο, μόνον την ιδέα μίας πολιτικής ενώσεως, η οποία χρησιμεύει, προκειμένου να παρουσιασθεί μέσω δικαιοκτών εννοιών η αναγκαία ένωση των ατομικών ιδιοκτησιών εντός του λαού υπό έναν γενικό δημόσιο κύριο, ώστε ο προσδιορισμός της ατομικής ιδιοκτησίας εκάστου να είναι σύμφωνος με την αναγκαία τυπική αρχή της *διανομής* (διανομής του εδάφους) και όχι με αρχές *αθροίσεως* (οι οποίες προχωρούν εμπειρικά από τα μέρη προς το όλον). Σύμφωνα με τις έννοιες του δικαίου, ο ανώτατος κύριος δεν δύναται να έχει οποιοδήποτε τμήμα του εδάφους ως ατομική ιδιοκτησία του (διαφορετικά θα καθιστούσε τον εαυτό του ιδιώτη). Όλο το έδαφος ανήκει μόνο στον λαό (και μάλιστα στον λαό διανεμητικώς, όχι συλλογικώς)» (Kant, *Metaphysik der Sitten*, AA 6:323)

Γιώργος Δένδιας

Ο ΗΘΙΚΟΣ ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ – ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΝΕΥΡΟΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Η έρευνα σχετικά με τις εγκεφαλικές δομές που συμμετέχουν στη διαμόρφωση των ηθικών κρίσεων ανέδειξε τον κεντρικό ρόλο των αισθημάτων (emotions) καθώς και τον κοινωνικό προσανατολισμό των γνωσιακών διαδικασιών που εμπλέκονται σε αυτή τη διαμόρφωση. Επιπλέον φαίνεται πως η ηθική δεν διαθέτει κάποιο ειδικό εγκεφαλικό κέντρο που θα επέτρεπε ίσως την αυτόνομη νευροβιολογική της θεώρηση και την αμιγή θεωρητική της επεξεργασία ως τέτοια. Αντίθετα στη διαμόρφωση της ηθικής σκέψης και συμπεριφοράς εμπλέκονται διάφορες εγκεφαλικές δομές οι οποίες σχετίζονται με ευρύτερες γνωσιακές κατηγορίες όπως η λήψη αποφάσεων, η κοινωνική και συναισθηματική εμπλοκή του ατόμου, η μνήμη, η σωματική κωδίκευση των αντιλήψεων (somatic marker hypothesis, embodiment), οι βασικές συμπεριφορικές στρατηγικές του οργανισμού σε σχέση με τον κίνδυνο ή την αμοιβή, και οι ψυχολογικές διαδικασίες της εξειδανίκευσης (sublimation) μέσω της μεταφοράς (metaphor). Τέλος η εκλέπτυνση του εννοιακού πλαισίου της εξελικτικής (φυλογενετικής και οντογενετικής) διαδικασίας της ηθικής επιτρέπει την επεξεργασία της σε ένα νέο-νατουραλιστικό πεδίο ενημερωμένο φιλοσοφικά από την νευροβιολογία, την εξελικτική βιολογία, τις κοινωνικές επιστήμες και την ανθρωπολογία. Αυτό το φιλοσοφικό πεδίο προσδιορίζει τη γενεαλογία των αξιών, την ποικιλομορφία τους, και εξηγεί την δημιουργία μελλοντικών σε συνάρτηση με την πολιτισμική διαδικασία και άξονα έναν σχετικισμό/ ηθικό πλουραλισμό

(relativism/ethical pluralism) που αφαιρεί από την ηθική θεωρία την τελευταία αξίωση για κανονιστική απολυτότητα.

THE ETHICAL BRAIN: ELEMENTS OF THE NEUROSCIENCE OF ETHICS

Research of brain structures, which contribute to ethical judgment, has revealed a central role for emotion as well as the social orientation of cognitive processes that are involved in ethical reasoning and behavior. In addition it seems that morality lacks a specific brain center, which would plausibly enable its neurobiological and philosophical treatment per se. On the contrary it seems that the construction of moral thought (or/and sense) and behavior relates to brain structures that are attributed to broader cognitive categories i.e. decision making, social and emotional involvement, memory, somatic encoding of perception (somatic marker hypothesis, embodiment), basic behavioral patterns of the organism concerning danger or reward, and psychological processes of sublimation through metaphor. In addition, the elaboration of the conceptual frame of evolutionary (both phylo and ontogenetic) processes of morality, permits its treatment in a neonaturalistic field, philosophically informed by neurobiology, evolutionary biology, social sciences and anthropology. This philosophical field would define the genealogy of virtues and morals, their variance, and would explain their future construction in relation with cultural processes in a relativistic /pluralistic ethics frame. This would deprive moral theory of its ultimatedemand for a normative absolutism.

Stavros Ioannides Economics and Ethics

With its emphasis on self-interested acting, economics is usually thought of as a science that cannot and will not encompass ethical considerations in its theorizing. And yet, over the past two centuries various economists have attempted time and again to explore the ethical implications of their models. The first part of the paper aims to present some of these attempts and to discuss how they have shaped the economists' way of thinking on ethical matters. The second part, however, aims to explore a different question: whether economic models have anything to offer to scholars of ethics that could help them frame the issues they deal with. The focus here will be on the

various ways in which the issue of knowledge has been addressed in modern microtheory.

Γιώργος Λέκκας

ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΛΗΘΕΙΑ: ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΔΔΑ

Η πατρότητα, δηλαδή η συγγένεια του τέκνου με τον πατέρα και τους συγγενείς του πατέρα, συνάγεται από τον γάμο της μητέρας με τον πατέρα ή ιδρύεται με την αναγνώριση, εκούσια ή δικαστική. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΔΔΑ) στην απόφασή του *Phinikaridou v. Cyprus* ασχολήθηκε με το ζήτημα εάν είναι σύμφωνες με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΣΔΑ), ιδίως με τα άρθρα της 6 και 8, οι προθεσμίες στις οποίες υπόκειται το δικαίωμα του τέκνου να επιδιώξει δικαστικά την αναγνώριση της πατρότητάς του, οι οποίες έχουν ως αφετηρία το χρονικό σημείο ενηλικίωσης του τέκνου ανεξάρτητα από τη – συνηθέστατη στην πράξη – άγνοια από το τέκνο της βιολογικής αλήθειας ως προς την πατρότητά του. Το ΕυρΔΔΑ είχε ήδη δεχθεί ότι οι προθεσμίες για την άσκηση της αγωγής προσβολής της πατρότητας από τον σύζυγο της μητέρας του τέκνου, οι οποίες εφαρμόζονται ανεξάρτητα από τη γνώση του ως προς τη βιολογική αλήθεια, παραβιάζουν το άρθρο 8 της ΕυρΣΔΑ. Με τις πρόσφατες αποφάσεις του το ΕυρΔΔΑ φαίνεται ότι επαναπροσδιορίζει τη συγγένεια, η οποία είναι κατ' αρχήν νομική κατασκευή, συχνά αντίθετη στην αλήθεια των πραγμάτων, με κριτήριο τη βιολογική αλήθεια.

Γιώργος Καραβοκύρης

ΤΟ «ΔΙΚΑΙΩΜΑ» ΣΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Η αναγνώριση ενός «δικαιώματος» στο θάνατο προκαλεί την αμηχανία των νομικών καθώς το ερώτημα επανέρχεται διαρκώς στην ελληνική και διεθνή έννομη τάξη. Τα κανονιστικά όρια ανάμεσα στην προσωπική αυτονομία και τη βιοπολιτική εξουσία του Κράτους αποδεικνύεται δύσκολο να αναχθούν αυστηρώς στις αρχές είτε της ιδιοκτησίας του εαυτού είτε της ιερότητας της ζωής. Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται η θεμελίωση του «δικαιώματος» στην αναλογική μεταχείριση ευθανασίας και αυτοκτονίας, με κύριους άξονες την ελεύθερη σχέση του υποκειμένου με τον εαυτό του, τον αντιρρεαλιστικό χαρακτήρα του νεωτερικού δικαίου και τη σύμφωνη με την αρχή της ισότητας

υποχρέωση του νόμου να αποκαταστήσει τη φυσική ανισότητα ανάμεσα σε βιολογικά ικανούς και ανίκανους προς θάνατο. Τέλος, επισημαίνεται ότι η εγγραφή του δικαιώματος στο θάνατο στην αρχή της αξίας του ανθρώπου συνιστά από τη μια ένα λογικό απόρημα και από την άλλη μια ανώφελη έως και επικίνδυνη κατασκευή.

Χρίστος Κυριακού

Ο ΚΑΝΤ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΟΡΘΟΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑΣ

Όπως είναι καλά γνωστό ο Κάντ στα *Θεμέλια* επιχειρηματολόγησε κατά της ορθολογικότητας της αυτοκτονίας. Επιχειρηματολόγησε ότι η αυτοκτονία δεν μπορεί να ικανοποιήσει τα τέστ της καθολικότητας και ανθρωπινότητας (υποτιθέμενα από τον Κάντ ότι διέπουν την ορθολογική δράση) και, γιαυτό, η αυτοκτονία είναι ανορθόλογη κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες. Παρουσιάζω εδώ, προγραμματικά, ένα Καντιανό επιχείρημα που υποστηρίζει ένα αντιφατικό συμπέρασμα, ονομαστικά, ότι η αυτοκτονία κάτω από συγκεκριμένες δυστυχείς συνθήκες είναι ορθολογική (και γιαυτό ηθικά επιτρέψιμη). Συγκεκριμένα, βασισμένος σε ευρέα Καντιανές εννοήσεις για την αξία της ανθρωπινότητας και τον αυτοσεβασμό/αξιοπρέπεια, επιχειρηματολογώ ότι η αυτοκτονία είναι ορθολογική στις δυστυχείς περιστάσεις όπου ακόμη και η ελπίδα να ζήσεις σε συνθήκες αυτοσεβασμού και αξιοπρέπειας προ αποκλείεται.

Το γενικότερο πόρισμα έγκειται στο ότι αφού το συμπέρασμα των επιχειρημάτων του Κάντ και του Καντιανού επιχειρήματος είναι αντιφατικά, τότε πρέπει να υπάρχει λάθος προκείμενη/ες είτε στα επιχειρήματα του Κάντ είτε στο Καντιανό επιχείρημα που παρουσίασα. Αν το Καντιανό επιχείρημα μου είναι ορθό, όπως βολικά υποθέτω, τότε οι λανθασμένες προκείμενες βρίσκονται κάπου στα επιχειρήματα του Κάντ. Δεν προχωρώ να παρουσιάσω εδώ τον τρόπο με τον οποίο υποψιάζομαι ότι θα μπορούσε να επιλυθεί η εν λόγω ασυνέπεια αλλά παρέχω κάποιες ενδείξεις για το πώς, πιθανόν, αυτό να μπορούσε να επιτευχθεί.

KANT ON THE IRRATIONALITY OF SUICIDE

Kant in the *Groundwork* famously argued for the irrationality of suicide. He argued that suicide cannot withstand the tests of his universal and humanity formulas (supposed by Kant to govern rational action) and, therefore, suicide is irrational under any circumstances whatsoever. Contrary to Kant, I provide here a broadly Kantian argument that supports a contradictory conclusion, namely, that suicide under certain unfortunate circumstances is rational (and thereby morally permissible). That is, building on broadly Kantian

intuitions about the valuability of humanity and self-respect/dignity, I argue that suicide is rational in the unfortunate cases where even hope of ever living in conditions of self-respect and dignity is being ruled out.

The corollary is that since the conclusion of Kant's arguments and my broadly Kantian argument are inconsistent (and that all three arguments are valid), there must be a false premise either in Kant's arguments or my argument. If my argument is sound, as I assume, then the mistaken premises must lie in Kant's arguments. I don't proceed to expound my favorite way of resolving the inconsistency but only present some hints of how this could potentially be done.

Γιάννης Πανίδης

Ευγονική και Ηθική στον Αριστοτέλη

Στα κεφάλαια 16-17 του έβδομου βιβλίου των *Πολιτικών* ο Αριστοτέλης, αναλύοντας τα όσα έχουν να κάνουν με τις τεκνοποιήσεις, διατυπώνει μια σειρά από *ευγονικού* τύπου νόμους, οι οποίοι έχουν ως άμεσο διακύβευμά τους τη γέννηση και την ανατροφή μέσα στην πόλη υγιών οργανικά και σωματικά παιδιών. Για ποιο λόγο, όμως, ο Αριστοτέλης δίνει τέτοια σημασία στην ανάγκη να γεννιούνται μέσα στην πόλη υγιή οργανικά και σωματικά παιδιά; Ποιά η λειτουργία και σημασία της ευγονικής στον Αριστοτέλη; Από την ανάλυση των εν λόγω κεφαλαίων των *Πολιτικών* παράλληλα προς το υπόλοιπο αριστοτελικό corpus προκύπτει ότι η αναγκαιότητα γέννησης υγιών παιδιών έγκειται στο ότι η οργανική και σωματική τελειότητα αποτελεί προϋπόθεση για να μπορέσει το εκάστοτε άτομο να παρακολουθήσει με επιτυχία το παιδαγωγικό πρόγραμμα που θα το εθίσει στις ηθικές αρετές. Υπ' αυτήν την έννοια οι συγκεκριμένες ρυθμίσεις που προτείνει ο Αριστοτέλης πέρα από τον εμφανώς ευγονικό τους χαρακτήρα έχουν και έναν παιδαγωγικό στόχο, εντάσσονται, δηλαδή, στο γενικότερο παιδαγωγικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη, όπως αυτό διατυπώνεται στα βιβλία 7 και 8 των *Πολιτικών*, γεγονός που μας οδηγεί στο να υποστηρίξουμε τη θέση ότι τελικά το αριστοτελικό ευγονικό πρόγραμμα εξυπηρετεί την ίδια την αριστοτελική ηθική θεωρία ή με άλλη διατύπωση πρόκειται για ένα ευγονικό πρόγραμμα στην υπηρεσία της αριστοτελικής ηθικής θεωρίας.

Λίνα Παπαδάκη

ΣΩΜΑΤΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ: ΜΙΑ ΚΑΝΤΙΑΝΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΗΘΗΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΠΩΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΔΩΡΕΑΣ ΖΩΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ

Σύμφωνα με τον Kant, «... ο άνθρωπος δεν έχει το δικαίωμα να πουλήσει κάποιο από τα μέλη του προκειμένου να κερδίσει χρήματα... Κάνοντας κάτι τέτοιο, μετατρέπει τον εαυτό του σε αντικείμενο, το οποίο ο καθένας μπορεί να μεταχειριστεί όπως επιθυμεί...» (*Lectures on Ethics* 27:346).

Το άρθρο αυτό εξηγεί τους λόγους για τους οποίους ο Kant εναντιώνεται στην πώληση οργάνων, αντλώντας υλικό από τις απόψεις του για την πορνεία και την ανηθικότητα της σεξουαλικής χρήσης σε αυτό το πλαίσιο, μια περίπτωση την οποία ο ίδιος ο Kant θεωρεί ανάλογη με την πώληση ζωτικών οργάνων.

Είναι η επιλογή κάποιου ατόμου να δωρίσει ένα από τα νεφρά του σύμφωνη με την ηθική; Από τα επιχειρήματα του Kant, φαίνεται να έπεται ότι η δωρεά οργάνων είναι σύμφωνη με την ηθική, *μόνο* αν λαμβάνει χώρα σε ένα πλαίσιο όπου το καθένα από τα εμπλεκόμενα άτομα έχει *δικαίωμα* χρήσης του ατόμου του άλλου. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, όμως, ο δρόμος για τη σωματική παραβίαση παραμένει ανοιχτός. Επιπλέον, η θέση αυτή περιορίζει σημαντικά την ηθικότητα της δωρεάς οργάνων.

Στο κείμενο αυτό υποστηρίζω ότι μια προσεκτική ανάλυση των απόψεων του Kant σχετικά με το σεβασμού προς την ανθρώπινη ιδιότητα αποκαλύπτει ότι η δωρεά οργάνων δεν παραβιάζει την Κατηγορική Προσταγή. Αντίθετα, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι από την προσταγή αυτή πηγάζει η *υποχρέωση* δωρεάς οργάνων.

BODIES, PERSONS AND RESPECT FOR HUMANITY: A KANTIAN LOOK AT THE PERMISSIBILITY OF ORGAN COMMERCE AND DONATION

According to Kant, '... a man is not entitled to sell his limbs for money... If a man does that, he turns himself into a thing, and then anyone may treat him as they please, because he has thrown his person away...' (*Lectures on Ethics* 27:346).

This paper explains Kant's reasons against commerce in organs, drawing on his views on prostitution, and the moral impermissibility of sexual use within this context, a case which he himself compares to the selling of one's body part(s).

Can choosing to donate one's kidney be morally permissible? If we take Kant's views at face value, it would follow that organ donation is

on a par with morality *only* if it takes place in a context where people have gained rights over each other's persons. In such a context, however, the path to bodily violation is open. Moreover, this view severely restricts the permissibility of organ donation.

I argue that a closer examination of Kant's views on what is involved in the idea of respecting humanity could reveal that organ donation does not violate the Categorical Imperative. In fact, it could be said to follow from such an imperative that we actually have a *duty* to organ donation.

Βασιλική Πετούση

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΤΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗ. ΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ «ΤΟ ΓΑΜΟ ΤΟΥ ΚΑΡΑΧΜΕΤΗ» ΤΟΥ ΑΛ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Η αποκαταστατική δικαιοσύνη ως έννοια και πρακτική (κίνημα επίσης σε μέρος της βιβλιογραφίας) χρησιμοποιείται εδώ και περίπου 20 χρόνια προκειμένου να περιγράψει ένα πλήθος εναλλακτικών προσεγγίσεων στην απονομή δικαιοσύνης στοχεύοντας κυρίως αλλά όχι μόνο στην αποκατάσταση σχέσεων μεταξύ προσώπων και κοινοτήτων οι οποίες για κάποιο λόγο έχουν διαταραχθεί. Αν και η έμφαση τείνει να είναι στη διατάραξη σχέσεων που προκαλείται από εγκληματικές ενέργειες και πράξεις πρακτικές αποκαταστατικής δικαιοσύνης εφαρμόζονται σε διάφορους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής και αφορούν ποικίλους λόγους διατάραξης και τρόπους αποκατάστασης. Η έμφαση της θεωρίας και των πρακτικών που σχετίζονται με την αποκαταστατική δικαιοσύνη σε σχέσεις μεταξύ προσώπων και κοινοτήτων αποτελεί μια πιθανή εναλλακτική προσέγγιση στην επίλυση ή και στη διαπραγμάτευση ζητημάτων που ενδιαφέρουν τη βιοηθική. Το διήγημα του Αλ. Παπαδιαμάντη «Ο Γάμος του Καραχμέτη» θα χρησιμοποιηθεί ως έναυσμα για συζήτηση και στοχασμό πάνω στην αποκαταστατική δικαιοσύνη και την πιθανή σχέση της με τη βιοηθική.

Anthony Price

THE TROLLEY PROBLEM AND THE DOCTRINE OF DOUBLE EFFECT

Anthony Kenny (2006: 89) states the Doctrine of Double Effect (DDE) as follows: 'If an act, not evil in itself, has both good and bad effects, provided that the evil effect is not intended, the good effect is not

produced by means of the bad effect, and the good achieved outweighs on balance the harm done.'

Kenny gives a common-sense example to show that it can make a difference whether a bad outcome is intended or just foreseen: 'It is unfriendly deliberately to seat a guest at table next to a person she dislikes; it is not unfriendly if the assignment is an unavoidable outcome of the conventions of placement' (103). However, is he right to use the term 'deliberately'? Surely that just conveys that one has given thought to the matter, and weighed things up. It is *intention* that can make things worse. (Cf. Austin (1966) on the example of running over my neighbour's child go-cart, 'the apple of his eye', because I have to drive off in a hurry. Maybe I act wrongly, but I don't act maliciously; I damage the cart *deliberately*, but neither *intentionally* nor *on purpose*.) And what we really want is examples not of malicious intentions, but of unacceptably intending an evil for the sake of a good, in contrast to foreseeing an evil as a side-effect – which is precisely what trolley cases provide.

So it would be wrong in the **Bridge Case** (Figure 2) to throw someone into the path of a runaway trolley in order to stop it and keep it from hitting five people on the track ahead; that would involve intending harm to the one as a means of saving the five. But it would be permissible in the **Trolley Case** (Figure 1) to divert a runaway trolley onto a track holding one and away from a track holding five: in that case one foresees the death of the one as a side effect of saving the five but one does not intend it. It plays no part in one's plan, though one needs to take it into account (for it would be different if there were six people on the sidetrack).

This is the **Loop Case** (Figure 3). Here hitting the one will kill him, but halt the trolley so that the five are saved. Here it seems that one would be diverting the trolley in order that it should hit the one, and not the five. Which DDE forbids. Or does this tell against DDE?

Frances Kamm (2007), intuiting that diversion is permitted here also, proposes instead of DDE a Doctrine of Triple Effect (DTE), according to which we distinguish three things: that which is intended, that which is foreseen, and that which, if not foreseen, would preclude some intention that one has. She grounds this on a distinction between primary and secondary reasons, distinguishing between doing something just *because* an effect will occur (secondary), and doing it also *in order* that it occur (primary). She gives the example of inviting some friends to a party only if one expects them to help clear up.

Here one's primary reason is to give pleasure, one's secondary to avoid a mess.

Kenny has a test which applies here: 'Suppose that one does, for a good purpose, a lawful act A, which is likely to have bad consequence B. To see whether B is not intended, ask whether if, contrary to expectations, B did not happen, would one's purpose be frustrated? If it would not then the pleas that it is unintended may well be valid' (2006: 90). So the question is not simply 'Would I still act so?', but 'Would my intention in so acting be frustrated?' However, if my intention is to be inviting people who will help (which seems a possible description of Kamm's case), it will be frustrated. So we rather need ask whether I have an intention *that they help* which will be frustrated if they don't. It is a general point that I can intend that p & q , without intending that p or intending that q .

Otsuka offers a variant grounding (2008: 101): 'One does not do something in order to mitigate the bad consequences of the doing of that very thing'; e.g., 'You do not throw the party in order to get your guests to clean up afterwards.' I may intend that they clear up; yet I do not lay on a party in order that they clear up. This seems the best account.

He also takes DTE to permit diversion in the **Six Behind One Case** (Figure 4). He thinks this permits one to send the trolley down a diversion with six people at the end of it, but expecting one to be in the way and save them – without intending the death of the one: 'You do not divert the trolley in order to hit the one in the Six Behind One Case'; rather, you divert the trolley only in order to save the five, a goal that is in no way served by hitting the one; one does this not in order to hit the one, but rather merely because it will hit the one (101-2). So Otsuka thinks Kamm's move works here – but not in the case where the death of the one is needed to save the original five.

Suppose instead a **Five Behind One Case**. One still diverts the trolley in order to save *the five* on the main track – though there would be *no gain outweighing loss* if that killed five on the side track. Still, this is different from diverting the trolley so that it doesn't hit the original five from in front, in the expectation that it will hit the same people from behind (perhaps even at the same time), which has *no point*, i.e. *nothing gained*. (This brings out clearly how non-consequentialist our thinking is.)

But what of the **Loop Case**? Kamm argues that redirecting the trolley has as a primary reason the goal of preventing the trolley's hitting the five from the front, not of 'defeating the defeater' that it will then curve round and hit them from behind (a danger that is defeated if the one is hit). This is absurd – unless we suppose that it is being hit *from the front* that is bad news. (Imagine that sending the trolley down the side-track is a wonderful thing to do, and worth even a life or two – but it turns out it would cause five deaths. We then send it that way *only if* in fact it will cost many less than that. But there is nothing wonderful about putting five people at risk from the back rather than the front; if there were, then one should hope that there is no one on the side-track.)

Otsuka plausibly suggests that one's intuitions about the **Loop Case** are distorted by our starting with the **Trolley Case**, where diversion is permitted. Considered against a different range of cases (he proposes a number of ingenious ones), it isn't at all clear that diversion is permissible. I conclude that DDE stands (though we can welcome DTE as making a further distinction that may help apply DDE in certain cases, such as the Six Behind One).

BIBLIOGRAPHY

Austin, J. L. (1966), 'Three Ways of Spilling Ink', *Philosophical Review* 75: 427-40.

Kamm, Frances (2007), *Intricate Ethics* (New York: Oxford University Press).

Kenny, Anthony (2006), *What I Believe* (London: Continuum).

Otsuka, Michael (2008), 'Double Effect, Triple Effect and the Trolley Problem: Squaring the Circle in Looping Cases', *Utilitas* 20: 92-110.

Barry Smith

HUMAN SUBJECTS – THE NORMAL CASE?

Our difficulty in making sense of the strange experience of certain neurological patients may be due to our having a faulty view of our own experience, and once we correct it, their condition may not appear as unintelligible. New findings in neuroscience revealing the intricate collaboration of brain systems required to produce and sustain our familiar experience of a familiar face, or the position of our limbs, or our feeling of agency and our movements, point to a

hidden complexity in such experiences. Several sub-components must be present to give us the feeling of familiarity we take for granted. If one of these components is missing our experience can change in radical but predictable way. I will show how a better understanding of our own experience makes it easier to understand others suffering from selective brain damage. The remaining mystery is why experience takes the form it does in the normal case and why we our experience is not more like the clinical cases we see in pathology.

Παναγιώτης Τζανετής
ΗΘΙΚΑ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΛΟΓΗ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ
ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

Καταστροφή ονομάζουμε κάθε κατάσταση όπου εμφανίζεται ανεπάρκεια δυνατοτήτων ανταπόκρισης του υγειονομικού συστήματος σε μια ιατρική κρίση και είναι μέγεθος προφανώς σχετικό. Εξαρτάται από το βαθμό υπέρβασης των διατιθέμενων επί τόπου δυνατοτήτων, από το διαθέσιμο χρόνο και το πόσα θύματα διέφυγαν τον άμεσο θάνατο και συνεπώς χρήζουν περίθαλψης.

Επί καταστροφής εγείρεται η ανάγκη διαλογής, δηλαδή της κατανομής των σπανιζόντων πόρων κατά τρόπο που να θέτει τους χρήστες σε μια σειρά προτεραιότητας. Ποιος όμως καθορίζει το ότι το σύστημα υπερέβη τα όρια του και χρειάζεται πλέον διαλογή; Είναι ηθικά ορθή η ισχύουσα μέθοδος διαλογής που αποσκοπεί 'στο περισσότερο για τους περισσότερους, με τους λιγότερους πόρους'; Είναι άραγε οι αποφάσεις διαλογής εγγενώς ωφελιμιστικές;

Η πρακτική του αποκλεισμού ενός ατόμου από τη παροχή περίθαλψης, στη βάση της κατάταξης του σε μια υπομάδα μικρότερης απόδοσης των διατιθέμενων πόρων, ισοδυναμεί με το να επιβάλλεται μια οδηγία do not resuscitate (DNR) έξωθεν. Αυτό όμως αμφισβητείται κυρίως ηθικά αλλά και εμπειρικά. Αμφισβητείται δηλαδή ακόμη και η πρακτική χρησιμότητα μιας τέτοιας διαλογής που εγγυάται μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα. Ο σκληρός πυρήνας του διλήμματος αφορά εντέλει στο αν στοχεύοντας στην βελτιωμένη αντιμετώπιση των πολλών δικαιούται κανείς να εγκαταλείπει ανθρώπους να πεθάνουν αβοήθητοι.

ABSTRACT

Disaster (catastrophe) is the name we give to a situation where there is a lack of efficiency in the response of the health-care system during a medical crisis. Disaster obviously has a relative size. It depends on the rate of excess capacity on the field, on the available

time and on how many victims were saved from immediate death and thus need medical care.

During the disaster there is a question of triage, namely the allocation of scarce resources in a way that puts users in a priority order. But who decides that the system has already reached its limits and now demands triage? Is the current method of "more for more with the minimum resources" morally acceptable? So are triage decisions utilitarian by their own nature?

The practice of excluding a person from providing care on the basis of classification in a subgroup of lowest efficiency of the available scarce resources is equivalent to a DNR instruction being forced from the outside. This is brought in question mostly morally but also empirically. Even the practical use of this triage is doubted. Is it really more 'efficient'? The basic core of the dilemma boils down to whether somebody has the right to leave people die helpless in the pursue of helping a larger number of individuals.

Σπύρος Τέγος

Η ΣΧΕΣΗ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΝΣΤΙΚΤΟΥ ΣΤΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

Η έννοια του ενστίκτου υπήρξε παραδοσιακά σημείο τριβής μεταξύ φιλοσοφίας και βιολογίας(ή φυσικής ιστορίας) στο βαθμό τουλάχιστον που στην ηθική και πολιτική φιλοσοφία η έννοια του κοινωνικού ενστίκτου, άρρηκτα συνδεδεμένη με τον νατουραλισμό και τη φυσική κοινωνικότητα, υπήρξε κάτι περισσότερο από μεταφορά. Στο πλαίσιο αυτό η παρούσα εισήγηση δοκιμάζει να αναδείξει τη σχέση δαρβινικών και νέο-δαρβινικών προσεγγίσεων στο εν λόγω ζήτημα. Ως σημείο αφετηρίας λαμβάνεται στο εσωτερικό του σκεπτικιστικού ρεύματος του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, η χιουμιανή παράδοση αναβίωσης και ανάδειξης της έννοιας του ενστίκτου ως κεντρικής έννοιας της ηθικής φιλοσοφίας του με προεκτάσεις και στην κοινωνική του σκέψη,.

THE NOTIONS OF BIOLOGICAL AND SOCIAL INSTINCT IN THE EUROPEAN ENLIGHTENMENT

The notion of instinct has been traditionally seen as a borderline case and a point of friction between moral philosophy and biology (or natural history as it used to be labelled until the 18th century), insofar as the notion of social instinct, intimately bound up with any conception of naturalism or natural sociability, carries more theoretical weight than a mere metaphor. In this paper I explore the relationship between Darwinian and neo-darwinian approaches of the notion of

social instinct taking as vantage point the Humean rehabilitation of the notion of instinct in his moral as well as in his social thought within the frame of the sceptical current of the European enlightenment.

TAKHS TZANETHS

ΗΘΙΚΑ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΛΟΓΗ ΣΕ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

Καταστροφή ονομάζουμε κάθε κατάσταση όπου εμφανίζεται ανεπάρκεια δυνατοτήτων ανταπόκρισης του υγειονομικού συστήματος σε μια ιατρική κρίση και είναι μέγεθος προφανώς σχετικό. Εξαρτάται από το βαθμό υπέρβασης των διατιθέμενων επί τόπου δυνατοτήτων, από το διαθέσιμο χρόνο και το πόσα θύματα διέφυγαν τον άμεσο θάνατο και συνεπώς χρήζουν περίθαλψης.

Επί καταστροφής εγείρεται η ανάγκη διαλογής, δηλαδή της κατανομής των σπανιζόντων πόρων κατά τρόπο που να θέτει τους χρήστες σε μια σειρά προτεραιότητας. Ποιος όμως καθορίζει το ότι το σύστημα υπερέβη τα όρια του και χρειάζεται πλέον διαλογή; Πρέπει άραγε το κατώφλι αυτό να προβλέπεται ρητά εκ των προτέρων ή αποτελεί το θέμα μιας επιτόπιας κρίσης ειδικού; Το κριτήριο της προτεραιότητας στη διαλογή θα πρέπει να λαμβάνει υπ' όψη παράγοντες όπως η ηλικία ή η κοινωνική αξία των θυμάτων; **Είναι ηθικά ορθή η ισχύουσα μέθοδος διαλογής που αποσκοπεί 'στο περισσότερο για τους περισσότερους, με τους λιγότερους πόρους';** Είναι άραγε οι αποφάσεις διαλογής εγγενώς ωφελιμιστικές;

Η πρακτική του αποκλεισμού ενός ατόμου από τη παροχή περίθαλψης, στη βάση της κατάταξης του σε μια υπομάδα μικρότερης απόδοσης των διατιθέμενων πόρων, ισοδυναμεί με το να επιβάλλεται μια οδηγία DNR έξωθεν. Αυτό όμως αμφισβητείται κυρίως ηθικά αλλά και εμπειρικά. Αμφισβητείται δηλαδή ακόμη και η πρακτική χρησιμότητα μιας τέτοιας διαλογής που **εγγυάται μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα**. Ο σκληρός πυρήνας του διλήμματος αφορά εντέλει στο αν στοχεύοντας στην βελτιωμένη αντιμετώπιση των πολλών δικαιούται κανείς να εγκαταλείπει ανθρώπους να πεθάνουν αβοήθητοι.

TAKIS TZANETHS

MORAL DILEMMAS REGARDING DISTRIBUTION IN SITUATIONS OF CATASTROPHE

Catastrophe is the name we give to a situation where there is a lack of responsiveness of the health-care system during a medical crisis which obviously has a relative size. It depends on the rate of excess

capacity on the field, on the available time and on how many victims were saved from immediate death and thus need medical care. During the catastrophe there is a question of triage, namely the allocation of scarce resources in a way that puts users in a priority order. But who decides that the system has reached its limits and now demands triage? Should this be decided beforehand or should it be decided by an expert on the spot? Should the criteria of priority on triage take into account factors such as the age or the social value of the victims? Is the current method of "more for more with the minimum resources" morally acceptable? So are triage decisions utilitarian by their own nature?

The practice of excluding a person from providing care on the basis of classification in a subgroup of lowest efficiency of the available scarce resources is equivalent to a DNR instruction being forced from the outside. This is brought in question mostly morally but also empirically. Even the practical use of this triage is doubted. Is it really more 'efficient'? The basic core of the dilemma boils down to whether somebody has the right to leave people die helpless in the pursue of helping a larger number of individuals.

Άρης Χατζής, Ευλαλία Αμυγδαλάκη

**ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ:
ΚΑΤΑΡΡΙΠΤΟΝΤΑΣ ΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ (HARMLESS WRONG-
DOING) ΚΑΙ ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ (MORAL
EXTERNALITIES)**

Ένα μεγάλο μέρος της κριτικής που έχει ασκηθεί στην ανθρωπινή κλωνοποίηση έχει να κάνει με την υποτιθέμενη «ανηθικότητά» της. Η κατηγορία «περί ανηθικότητας» μπορεί να βασίζεται στην αντίθεση μιας πράξης με θρησκευτικές αντιλήψεις ή με θεωρίες ηθικότητας. Όμως στα πλαίσια μιας σύγχρονης φιλελεύθερης δημοκρατίας η αντίθεση αυτή δύσκολα μπορεί να στηρίξει ιδεολογικά την απαγόρευση ή ακόμα περισσότερο την ποινικοποίηση. Έτσι οι ηθικιστές καταφεύγουν στο επιχείρημα της αντίθεσης της συγκεκριμένης πράξης στα «χρηστά ήθη», την συμβατική ηθική, τις επικρατούσες σε μια κοινωνία ηθικές αντιλήψεις. Από την εποχή του Stephen και του Devlin το επιχείρημα της «διάβρωσης του κοινωνικού ιστού» έχει υιοθετηθεί από όλους όσοι θέλουν να περιορίσουν τις επιλογές του ατόμου διατηρώντας ωστόσο τον δημοκρατικό μανδύα. Παρά την ισχυρή κριτική που ασκήθηκε από τον Mill και αργότερα από τον Hart στις σχετικές μοραλιστικές θεωρίες, αυτές έχουν πρόσφατα ανακάμψει με αφορμή τα ζητήματα που θέτει η βιοηθική και οι νέες τεχνολογίες. Στο κείμενό μας υπενθυμίζουμε τα

επιχειρήματα που καταρρίπτουν το νομικό ηθικισμό και προέρχονται από την πολιτική και ηθική φιλοσοφία. Προσφέρουμε επιπλέον ένα επιχείρημα κατά της ιδέας ότι η συμπεριφορά που προκαλεί ισχυρή προσβολή (*offence*) των κοινωνικών ηθών (*conventional morality*) μειώνει την ευημερία διότι δημιουργεί «ηθικές εξωτερικότητες» (*moral externalities*). Το επιχείρημά μας βασίζεται στη ερμηνεία του κανονιστικού θεωρήματος του Coase από τον Guido Calabresi.

ΧΑΤΖΟΥΛΗ ΑΙΓΛΗ

Η συνάντηση ανθρωπολογίας και βιοηθικής. (Βιο)διαφορά και «κανονικότητα». Το παράδειγμα της Θαλασσαιμίας

Η θαλασσαιμία αποτελεί σήμερα πλέον στην Ελλάδα μια ελεγχόμενη γενετική-κληρονομική πάθηση, κυρίως λόγω της συστηματικής πρόληψης, της εξειδικευμένης διάγνωσης και της σύγχρονης θεραπείας. Η βιοϊατρικά διαμεσολαβημένη ζωή των θαλασσαιμικών που θεωρείται σήμερα σχεδόν κοινός τόπος, δεν είναι μόνον το αποτέλεσμα της βιοτεχνολογικής και βιοϊατρικής εξέλιξης. Μια σειρά κινητοποιήσεων τόσο «από τα πάνω» όσο και από τα ίδια τα άτομα με θαλασσαιμία, σε μια προσπάθεια συλλογικής αντιμετώπισης των ζητημάτων τους, έχουν συμβάλει στη βιωσιμότητά τους, στην κοινωνική τους ορατότητα και τη θέση τους στην κοινωνία, στην παραγωγή εναλλακτικών λόγων γύρω από την εμπειρία της θαλασσαιμίας συνολικά. Όλες αυτές οι αλλαγές και μετατοπίσεις που αφορούν στη θεραπευτική αντιμετώπιση, την ενασχόληση των κρατικών φορέων αλλά και τη συλλογική κινητοποίηση των θαλασσαιμικών σε συνεργασία και με άλλες κοινωνικές ομάδες, αποτελούν και τις κινητήριες δυνάμεις στην κατασκευή των πολλαπλών τους ταυτοποιήσεων, των νέων μορφών κοινωνικότητας και κανονικότητας που παρατηρούνται. Στο συμπραζόμενο της θαλασσαιμίας η βιοκοινωνική διαχείριση της διαφοράς αφορά σε μια σταδιακή της απομάκρυνση από μια ντετερμινιστική οργανική-βιολογική-γενετική εννοιολόγηση, αφενός λόγω της ευρύτερης τεχνοεπιστημονικής αναθεώρησης του ίδιου του οργανικού-βιολογικού παράγοντα και αφετέρου λόγω της σταδιακής αναγωγής της (βιο)διαφοράς σε κοινωνικό ζήτημα με κοινωνική λύση και σε «διαφορετικότητα».

Rabinow, P., 1996, «Artificiality and enlightenment: from sociobiology to biosociality» Στο Paul Rabinow Essays on the Anthropology of Reason Princeton: Princeton University Press.

Rose, N., 2007, *The Politics of Life Itself. Biomedicine, Power, and Subjectivity in the Twenty-First Century*. Princeton University Press.

Χατζούλη, Α., 2011 (υπό έκδοση) «Βοικοινωνικότητα: Μια νέα πολιτική της διαφοράς. Η περίπτωση της Θαλασσαιμίας» Στο: (επιμ.) Ε. Παπαταξιάρχης *Αναθεωρήσεις του πολιτικού*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Antoine Harfouche

BIOETHICS, INTELLECTUAL PROPERTY AND AGRICULTURAL BIOTECHNOLOGY: ARE WE AS ETHICAL AS WE THINK WE ARE?

Biotechnological advances are at the heart of modern agriculture, which has eradicated hunger and malnutrition in many parts of the world. For a more sustainable future in agriculture, technological innovation will need to play an even bigger role. In the 1980's, the United States began awarding patent rights for genes and plant varieties. Several countries have since followed in extending patent rights to gene and plant variety inventions. This approach is likely to stimulate government and private-sector investment, catalyze and spur further scientific inquiry, foster economic development, and improve the quality of life worldwide.

Despite these advantages, protecting intellectual property remains a highly contentious issue. A variety of ethical arguments are expressed when supporting patenting of biotechnology inventions. However, much of the debate does not concern the validity of the patents but rather the ethics of how the patent rights are exercised commercially.

This seminar is intended to promote a deeper understanding of the stewardship of discoveries and of the different kinds of intellectual property protection in agricultural biotechnology. In addition, it will include a discussion on how best to address ethical issues in patenting and licensing of biotechnological discoveries.